

1978-1979, 1980-1981

Obra publicada com o apoio do Camões –
Instituto da Cooperação e da Língua, I.P.

Operă publicată cu sprijinul institutului Camões –
Instituto da Cooperação e da Língua, I.P.

JOSÉ RÉGIO

Femei și poveștile lor

Prefață de
FILIPE DELFIM SANTOS

Traducere din limba portugheză și note de
GEORGIANA BĂRBULESCU

CUPRINS

<i>Prefață</i>	5
<i>Scurtă biografie</i>	17

FEMEI ȘI POVEȘTILE LOR

Făceau lungi plimbări duminica...	21
Zâmbet trist	79
Domnișoara Olimpia și servitoarea ei Belarmina	101
Rosa sălbatică	118
Maria do Ahú	153
Rochia de culoarea focului	169
Comedioară de provincie	205

FĂCEAU LUNGI PLIMBĂRI DUMINICA...

DEDICAȚIE

Bunei prietene căreia i-am promis,
mental, primul meu portret
de fată reușit.

I

Trenul oprise, în sfârșit, în gara Portalegre. Cavalerul amabil i se adresa din nou Rosei Maria:

- Ați ajuns. Vă rog să coborâți, că vă dau eu bagajele.
- Mulțumesc mult! zise Rosa Maria coborând.

Cavalerul amabil îi întinse cutia pălăriei, cadoul bătrânei Leocădia pentru domnișoara Lá-Lá și valijoara de piele în care Rosa Maria avea strictul necesar pentru prima zi. Valiza cea mare fusese trimisă separat.

– Mulțumesc foarte mult! repetă Rosa Maria. Călătorie plăcută. Bună seara!

Și, cum rămânea în Portalegre, iar cavalerul cel amabil spusese că mergea la Elvas, îl privi și îi zâmbi aproape cu cochetărie. Rosa Maria nu făcuse niciodată singură o călătorie atât de lungă. În starea de spirit în care venise, nu numai că o incomodaseră, ci aproape o speriaseră atențiile insistente ale amabilului cavaler. „Cum văd o fată singură...” – gândea ea, cu psihologia ei de persoană prea puțin obișnuită cu căile ferate și cu dezinvoltura femeii moderne. Acum nu era nici un pericol în a-l recompensa

pe admiratorul ei, de altfel respectuos, cu acea privire și cu un zâmbet.

Dar, imediat, el se aplecă pe scara trenului și-i spuse pe un ton mai intim:

– Bună seara! Sper să vă mai întâlnesc. Elvas nu e chiar așa departe de Portalegre! O să-mi facă mare plăcere...

Luându-și lucrurile încurcată, Rosa Maria se îndepărtă puțin. Era întuneric și frig. Pe linia întâi era un alt tren. Dar vagoanele erau atât de înalte, că Rosa Maria renunță să urce, așa încărcată cum era, și să traverseze de cealaltă parte. Porni să meargă de-a lungul vagoanelor. Sufla, din când în când, un vânt uscat și rece, violent, făcând-o să-și plece capul într-o parte și să înainteze cu greu. La fereastra unui vagon care staționa apără un individ și scuipe cu zgomot.

– Ia uite cine trece...! zise, de la altă fereastră, o voce răgușită, pe jumătate dojenitor, pe jumătate în zeflema.

Rosa Maria grăbi un pic pasul, într-un fel cam caraghios, și cadoul bătrânei Leocádia îi alunecă; se simți dureros de jenată; se gândi: „*Dacă ar fi trăit mămica...*“. După tristețea depri-mantă a acelei călătorii nesfârșite și sosirea aceea nocturnă, aluzia mentală la moartea recentă a mamei ei o izbi într-atât încât simți că era gata să plângă. Dacă mama ar fi trăit, n-ar fi umblat ea singură pe acolo, seara târziu, așa încărcată, expusă acestor mici umiliri care o făceau să se simtă prost pe o fată timidă, care se îndrepta spre niște rude, pe cât se vede, prea puțin amabile... Când suspinele începeau să-i urce în piept, un bărbat se opri în fața ei:

– ... Camionetă...

– Da..., murmură ea, dându-i mașinal lucrurile.

Însoțindu-l pe omul respectiv, dădu ocol trenului și se trezi în fața gării. O lumină roșietică pălpâia tristă în întuneric; s-ar fi zis că nu mai coborâse nimeni în gara aceea pustie și lugubră, pierdută în depărtări care Rosei Maria nici nu i se păreau a fi Portugalia. Prin fereastră, din tren, zărise gări asemănătoare,

clădiri sărace învăluite în noapte, în care abia coborau doi sau trei călători, unde se auzea un strigăt răgușit, melancolic, aruncat de un impiecat care trecea scuturându-și felinarul:

– Chança!

– Mata!

– Crato'!

Asta după lungi intervale în care vedea gonind un peisaj arid, accidentat, monoton, ars de ger și întunecat nu numai de ziua cețoasă, ci și de toată tristețea Rosei Maria.

De cealaltă parte a gării, se contura în întuneric silueta mare și robustă a camionetei. Rosa Maria dădu să urce, când un bărbat înalt o apucă aproape violent:

– ... Verișoara Rosa Maria, nu-i așa?

– Da..., băigui ea, făcând un pas înapoi.

– Scuză-mă! Te-am lovit, nu? Cel puțin, te-am speriat. Sunt un aiurit! Ajung târziu și pe deasupra te mai și sperii. Mama n-a putut să vină, dar a venit mătușa Vitória. N-a coborât din mașină pentru că suferă de un flux nazal permanent, agravat în aceste luni... Adevărat! e nevoie să mă prezint? Sunt vărul Fernando... îți amintești? Trebuie că nu-ți mai amintești! Nandinho; Nando. Am crescut ceva de când ne-am văzut ultima oară!... Îmi amintesc perfect de acea ultimă oară! Eram amândoi cocoțați în lămâi și vine mătușa Ceição*...

Rosa Maria începuse să zâmbească la această ploaie de vorbe; numele mamei îi îngheță zâmbetul pe buze.

Fernando își dădu cu pumnul în barbă.

– Prost ce sunt! exclamă, adresându-și invectivul cu o furie sinceră. Deveni brusc serios și spuse: Iartă-mă. Nici nu știu de câte ori va trebui să-ți cer iertare, acum că vom locui împreună! Te rog să crezi că tuturor ne pare rău pentru necazul tău... care a fost un necaz și pentru noi... Mama a fost șocată...

* Localități în Portugalia.

** Diminutiv de la Conceição.

Cu toată tristețea ei, Rosa Maria avu din nou o umbră de zămbet. Fernando! Nândinho! Nando! Crescuse mult, într-adevăr; și se făcuse un băiat frumos, pe cât se părea, cu umerii lați, cu ochii aceia, cu dinții aceia care străluceau în semiîntuneric... Dar era încă un copil. Ce vârstă o avea acum? nouăsprezece? douăzeci? douăzeci și unu? Trebuia să fie cu vreo patru sau cinci ani mai mic decât ea. Chiar un copil!, care încerca să reconstituie un mesaj grav și trist: „Mama a fost șocată... Cu toții am regretat mult...”.

Pentru prima oară în timpul zilei lungi care abia se târâse în călătoria aceea melancolică, în drum spre o destinație pe care o întrevedea cețoasă, ploioasă, opacă la fel ca ziua însăși, Rosa Maria avea o senzație de confort intim, o adiere de căldură în suflet.

Așa a început marea iubire a Rosei Maria pentru vărul Fernando. Și de aceea toate aceste amănunte ale sosirii ei la Portalegre i-au rămas pentru totdeauna în memorie.

II

Mare iubire? S-o luăm mai încetișor. După șase luni petrecute în Portalegre și în casa mătușii Alice, Rosa Maria găsea că vărul Fernando era persoana cea mai amuzantă din casă. Or, asta nu implica extraordinare avantaje personale. Toți ceilalți erau, poate, mai interesați; și, cu siguranță, mai importanți, sau mai deosebiți, sau mai serioși... Tocmai pentru asta, mai puțin amuzanți, după părerea neautorizată a Rosei Maria. Să însemne asta că Rosa Maria era o fată superficială? Să vedem ce s-a întâmplat.

Fiecare persoană din casă avea un rol pe care anumite conveniențe sau împrejurări i-l atribuiseră și pe care-l îndeplinea cât mai scrupulos posibil.

Astfel, mătușa Vitória – mătușă și nașă a mătușii Alice, la rândul ei mătușă a Rosei Maria, era ca o decorativă reprezentantă

vie a întregului trecut al familiei (a tuturor obiceiurilor, a tuturor morțurilor, a tuturor părerilor...) și, ca atare, respectată și onorată, mai ales în public. În intimitatea căminului, uneori mătușa Vitória era tratată cu o anume uscăciune, chiar cu o anume insolență abia reținută, în zilele în care nepoata și fina ei avea „nervii sculați”. Erau zile electrice, ca să spunem așa. „Aveți grijă cu mine! Nu mă supărați azi! Pentru numele lui Dumnezeu, menajați-mă! Azi am toți nervii sculați...”^{*}, anunța dis de dimineață nefericita doamnă. Și toată lumea din casă respecta, mai mult sau mai puțin, acea erecție a nervilor mătușii Alice. Ei bine, în aceste situații, ca și în oricare altele, era deosebit de remarcabil tactul cu care mătușa Vitória își apăra demnitatea – închisă în cameră în cea mai mare parte a acelor zile, evita prudent orice ciocnire neplăcută cu nepoata. Cu atât mai mult cu cât, fără impedimentul rugămintelor ei de a fi menajată, nepoata avea, în acele zile, tendința irezistibilă de a provoca ciocniri... Dacă era silită să dea ochii cu ea, uscăciunii sau chiar asprimii ei mătușa Vitória le opunea o atitudine la fel de seacă, dar tolerantă, condescendentă, de parcă ar fi zis: „Săraca! trebuie s-o scuzăm. Azi are toți nervii sculați... Măine o să-i pară rău. Vântul acesta din sud e o pedeapsă pentru oamenii nervoși...”^{*}. Și, cu toate că, uneori, rezerva calculată și bunăvoința superioară a mătușii Vitória o iritau și mai tare pe nepoata și fina ei, cert este că i se impuneau. Mai mult, la primele vorbe acre, mătușa Vitória se retrăgea în camera ei. Nu mai ieșea de acolo nici ca să vină la masă. Îi ducea servitoarea de mâncare sau rămânea nemâncată.

Acestei conduite atât de inteligente îi datora mătușa Vitória faptul că era o rudă săracă, întreținută din datorie și milă, care continua să fie respectată în demnitatea ei atât de bine apărată. Pe de altă parte, îl datora poziției sociale, pe care, de asemenea, știuse întotdeauna s-o păstreze. Văduvă a Dr.^{*} Alves de Castro,

^{*} Prescurtare de la *doutor*, titlu acordat absolvenților unui curs superior (indiferent de specializare).

dusesse pe vremuri o luxoasă viață de cuplu mondenă. Rămasă săracă după moartea soțului, trăise doi ani din ceea ce vânduse. În cele din urmă, fusese nevoită să-și caute adăpost în casa nepoatei. Dar, din strălucitoarea sa existență trecută, păstrase întotdeauna câteva bijuterii, o jumătate de duzină de rochii din cele bune, un cufăr mare de piele cu armătură, misterios de greu, un șifonier mereu închis, respectul categoriei sale sociale și foarte bune relații printre familiile cele mai distinse din Portalegre sau din împrejurimi. Cu vârsta, se dedicase cu totul operelor de caritate, combinate cu intenții de propagandă religioasă și cu servicii active în celebrarea ceremoniilor de cult. Aceeași evoluție o avuseseră și prietenele sale de altădată, ceea ce le permisesse să nu se piardă niciodată din vedere, întâlnindu-se acum când îngrijeau de altarele Catedralei, la sărbătorirea lunii Mariei, la novena* Preacuratei, la chetele pentru darurile de sărbători pentru săraci (căsătoriți legitim, nu concubini), la catehezele fetelor care o luaseră pe calea pierzaniei și în cadrul altor forme de activitate la fel de meritorii, cu aceeași strădanie cu care, pe vremuri, organizaseră împreună baluri și petreceri cu caracter absolut monden. De aceea, mătușa Vitória nu încetase niciodată să se viziteze cu doamna Vicontesă de Caldas Soares, cu domnul conetabil Trindade, cu doamnele Limas de Paiva, cu Dr. Pires de Sousa e Vasconcelos, cu doamna sora lui, cu Dona Madalena Barradas... Mătușa Vitória era, încă, o persoană care făcea cinste casei nepoatei și finei sale, Dona Alice Caldeira.

Ca stăpână a unei case atât de elegante cât era posibil în Portalegre, îi revenea acesteia din urmă rolul mondeno-social de a concilia stima pentru relațiile mătușii Vitória (pe care se grăbea să le cultive ca relații ale ei personale) cu simpatia pentru diferite personalități notabile din generația ei sau chiar din

* Perioada de nouă zile dinaintea unei sărbători religioase, în care se îndeplinesc anumite ritualuri.

generația foarte tânără, cea a lui Lá-Lá și a lui Nando. În trei generații, prin urmare, își alegea Dona Alice Caldeira relațiile, care dădeau, simultan, casei sale aerul important al vechilor obiceiuri nobile și un *bon-ton* lipsit de griji, un anume șic, caracteristic caselor pătrunse de o anume îndrăzneală modernă sau ultramodernă... Nu sunt acestea suficiente griji pentru viața unei femei de societate? Sunt, și ele umpleau pe de-a-ntregul viața Donei Alice Caldeira. Concurau cu vântul din sud ca să-i scoale toți nervii! Uneori precipitau acea stare de exasperare, de dezorientare, pe care ea însăși o traducea printr-o altă expresie pitorească și cam vulgară... cam țărănească: „*a fi cu țafna-n nas*“. Improprrie în gura unei doamne atât de fine (deși generația lui Lá-Lá și a lui Nando începuse să considere jargonul *foarte elegant*), folosirea acestor termeni regionali dădea la iveală acreala, iritarea, oboseala cu care se mișca uneori Dona Alice în păienjenishul micilor și multiplelor ei îndatoriri.

Cu siguranță, cine vrea să fie simultan pe placul unor oameni de vârste atât de diferite, cu obiceiuri atât de diferite, cu feluri de a simți și de a judeca atât de diverse, va și displăcea un pic tuturor. Astfel, generația mătușii Vitória nu putea fi de acord ca Dona Alice să etaleze rochii când prea scurte, când prea lungi (după cum impunea moda), să se fardeze aproape scandalos și să nu păstreze întotdeauna rezerva gravă pe care se cuvenea s-o aibă o doamnă căsătorită, cu vârsta ei și despre care se spunea că fusese frumoasă – frumoasă și cam ușuratică – pe vremea când era domnișoară. Ce vremuri frumoase erau acelea în care veneau s-o curteze băieți din Elvas, Estremoz, Alter, Castelo de Vide...! În ce le privește pe prietenele de aceeași vârstă, fete și ele în vremea ei de fată, acestea îi iertau și mai puțin anumite insolente mărunte care, altădată, erau deranjante din pricina acelei aproape celebrități a lui Lili Moreno. Acum se răzbunau, considerând că, pe de o parte, ea se îmbătrânea înainte de vreme cu mania ei de a cultiva niște „*relicve ale trecutului*“ atât de nobile (aluzie la relația cu nobilele doamne Limas de Paiva,

domnul conetabil Trindade, Dr. Pires de Sousa e Vasconcelos, doamna Vicontesă de Caldas Soares etc.), pe de alta, devenea ridicolă permițându-și, cu prietenii copiilor ei, libertăți ale generației foarte tinere. Iar prietenii lui Nando și ai lui Lá-Lá nu prea ezitau, atunci când cei doi nu erau de față, să afirme că extrem de amabila Lili Moreno, cea atât de curtată de părinții lor, „cam sărea calul”! Bineînțeles că primul care proferase o asemenea vorbă fusese bruta de Chico Paleiros, care-o adusese de la Lisabona. În afară de asta, găseau că era o doamnă cumsecade și deloc *nesuferită*, deși își dădea seama prea puțin, oricât ar fi încercat, de cât de bine știau oamenii moderni „să trăiască viața! să-și trăiască viața!”. Exclamațiile erau ale lui Zé Santa, care umbla, de doi ani, în anul întâi de Drept la Lusa Atenas.

Unchiul Lino – Dr. Adelino Caldeira mulțumită Universității din Coimbra și amanetelor lui tata Caldeirinha – exercitase în viață trei funcții importante: moștenise bănetul tatălui, o dusese la altar pe celebra Lili Moreno și făcuse posibilă existența lui Nando și a lui Lá-Lá – iubiri legitime și nu mai puțin legitime speranțe ale mamei. Și ale tatălui, probabil. Dar de această categorie de probabil nu trecea nimic din ceea ce se putea întrezări despre sentimentele, judecățile sau impulsurile unchiului Lino. De mult se străduise să le reprime – dacă le avea. Consimțind să-l accepte ca soț, cu acea înfățișare ordinară, pe lângă originea prea puțin elegantă a bănetului lui, frumoasa cerută de cei mai fercheși băieți din Elvas, Estremoz, Alter, Castelo de Vide îi stinsese pentru totdeauna voința, personalitatea care ar fi ieșit în evidență, masculinitatea de șef etc. Bineînțeles că iubirea lui Dr. Caldeirinha (așa era cunoscut, când era flăcău, fiul lui Caldeirinha cel cu amanetul) ajunsese acolo unde nu ajunsese cea a celorlalți – la căsătorie. Care, însă, numai pe el îl onorase – poate că era și părerea lui, dar era, cu certitudine, cea a miresei. După moartea lui Caldeirinha tatăl, foarte rar prezent în căminul lui Caldeirinha fiul (a cărui soție se ocupase iute de înlăturarea

diminutivului”), se făcuse referire la memoria lui, dar niciodată la casa de amanet prin care-și educase și îmbogățise fiul, profitând de strâmtorarea celor săraci. Foarte firesc, Portalegre nu uitase asemenea lucruri – tatăl Caldeirinha fusese implacabil în privința încasării dobânzilor, în privința deprecierei obiectelor, în privința rigurozității termenelor. Multe înjurături ale celor nevoiași, cărora le supsesse sângele și sudoarea, apăsau asupra memoriei lui! Cine îi amintea, totuși, de aceste lucruri Donei Alice Moreno Calado Caldeira, pe numele ei complet?

Purtat pe orbita ametoitoare a mondenității soției (totul e relativ și amețea acelei orbite era și ea, firește, conformă cu marasmul orașului de provincie), Dr. Lino Caldeira începuse să ducă o viață elegant incoloră – viață de om bogat, fără idealuri, soțul unei femei distinse, tată a doi tineri la modă. Îl ajutaseră să-și multiplice averea nu numai cunoștințele sale de licențiat în drept, ci și un anume simț ereditar al afacerilor. Cine ar recunoaște azi acele biete proprietăți extorcate de tata Caldeirinha prin intermediul unor ipoteci mai mult sau mai puțin dubioase? Desigur, tata Caldeirinha începuse lucrarea. Fiul o continuase fără prea mare efort, căci Dr. Adelino Caldeira n-ar face nimic cu mare efort. Supraveghere, evaluare, extinderea proprietăților, nelăsând vreodată din mână drepturile de supra-intendență asupra arendașilor și micilor agricultori, erau activități pe care le făcea neglijent, împins de acel instinct atavic. Și fapt este că podgoriile lui erau azi cele mai frumoase, livezile lui de măslini cele mai bine îngrijite, cele mai vestite prăvălia și plantația lui de stejari de plută din împrejurimile înfloritorului Castelo de Vide.

În afară de asta, Dr. Adelino Caldeira își însoțea nevasta la cinema și la biserică, juca bridge la Grémio** și avea o legătură

* Caldeirinha este diminutiv de la Caldeira.

** Grémio Transtagano, teatru în Portalegre din vremea când autorul a fost repartizat ca profesor în localitatea respectivă (1929).

prin zona Bonfim. Da, iată punctul scandalos, obscur, inexplicabil, deconcertant al biografiei lui Adelino Caldeira! La doi ani după căsătorie, își găsisse acea *prietenă*. În privința asta își exprimase, o singură dată, individualitatea și voința, cu siguranță opuse celor ale soției. La început, situația provocase o mare surpriză, pe lângă o îndreptățită indignare! Păi, ce-l făcuse pe norocosul soț al unei femei atât de frumoase, atât de distinse, cu care se căsătorise din dragoste, să se încurce cu o creatură de joasă speță și fără nici un fel de frumusețe? mai mult, atât de curând după căsătorie? Doamnele erau revoltate, mai ales cele căsătorite. Care mamă de familie onestă putea avea încredere în virtutea soțului, dacă bărbații erau martori ai unei asemenea perversități a gusturilor, ai unei volubilități atât de capricioase, ai unor instincte atât de josnice? Mai puțin furibunzi și mai toleranți, soții lor zâmbeau. Dar nu înțelegeau prea bine nici chiar ei cum putea s-o schimbe cineva cu Rita Carrajola, grasă și chiar nu prea curată la vremea când se încurcase cu ea Dr. Caldeirinha (această aventură tindea să-l facă să-și reia diminutivul familiar), pe frumoasa Lili Moreno, pentru care, pe Rua do Comércio, băteau din călcâie cavalerii eleganți din Elvas, Estremoz, Alter, Castelo de Vide sau băteau din copite cei mai buni cai ai lor. Dacă situația nu dovedea neapărat o preferință sau un *schimb* – căci, culmea ciudățeniei, Dr. Caldeira părea în continuare foarte îndrăgostit de soție –, de ce nu era mulțumit monstrul acela (cum îl categoriseau doamnele), diavolul acela (cum îl categoriseau zâmbind soții) cu frumoasa lui soție legitimă? De ce avea nevoie s-o completeze cu Rita Carrajola? Mistere ale mizerabilei naturi umane! gândeau moraliștii. Și, de dragul științei, psihologii încercau să sondeze aceste mistere cu mintea lor științifică și cu intuiția lor sfredelitoare. Însă, în Portalegre, nu abundau filozofii, moraliștii sau psihologii. Abundau doar cei care, goi pe dinăuntru și neavând vreo ocupație serioasă, scotoceau continuu prin viața altora. Apăruseră, prin urmare, diferite ipoteze

fizio-psihologice, dar, la urma urmelor, numai pe baza cazului lui Dr. Caldeirinha, care le includea și pe soție, și pe „*cealaltă*“. Unele erau chiar foarte temerare... adică indiscrete. Și, în toată această tevatură, cea care dovedea cel mai mult tact era tocmai soția ultragiată. Dona Piedade Passos spunea: „*soția ultragiată*“, iar delicata Dona Cecília Fortes, care citea Perez Escrich și Camilo, confundându-i în admirația ei lăcrimoasă, nu spunea decât: „*martira aceea tăcută*...“. Cu foarte puțin timp înainte, aceste doamne se dovediseră mai puțin compătimitoare față de defectele Donei Alice. Acum, ca să accentueze nemernicia celui macho, Dumnezeu să ne ierte!, instinctul sexului le îmboldea să se solidarizeze cu eterna victimă feminină, reprezentată, în cazul de față, de virtuoaasa Dona Alice Moreno Calado Caldeira...

De fapt, nu era de crezut că Dona Alice încă nu știa despre acea infrațiuine contra demnității sale conjugale. Printre prietene, servitoare, cameriste, cunoscuți, unele dintre aceste suflete bune pe care le mârșăște peste măsură orbirea umană, i se dăduse deja cheia lămuritoare. Oricum ar fi fost și oricare ar fi fost explicațiile care decurseseră în taina dormitorului conjugal, Dona Alice Moreno Calado Caldeira (pe numele său complet) niciodată nu lăsase să se vadă în public vreun resentiment sau vreo urmă de amărăciune provocată de conduita soțului. Această atitudine, pe care romanțioasa Dona Cecília Fortes și pioasa Dona Piedade Passos o considerau eroism, iar altele, mai puțin citite într-ale lui Escrich sau în *Ghidul soției creștine*, simplă comoditate sau indiferență, mândrie, afectare, simulare, le interzicea să-i vorbească direct despre caz. Cât despre referirile indirecte, desigur destul de numeroase și suficient de îndrăznețe, nu le prea înțelesese; sau se hotărâse să nu le înțeleagă (în stilul lui Escrich:) „*martira aceea tăcută*“.

Cu timpul, indignarea și uluirea se calmaseră, chestiunea fusese uitată. Până când Dona Cecília Fortes și Dona Piedade Passos puseseră din nou limite simpatiei pentru Dona Alice și